

Całka oznaczona funkcji ciągłej

dr Mariusz Grządziel

Katedra Matematyki, Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu

rok akademicki 2022/2023

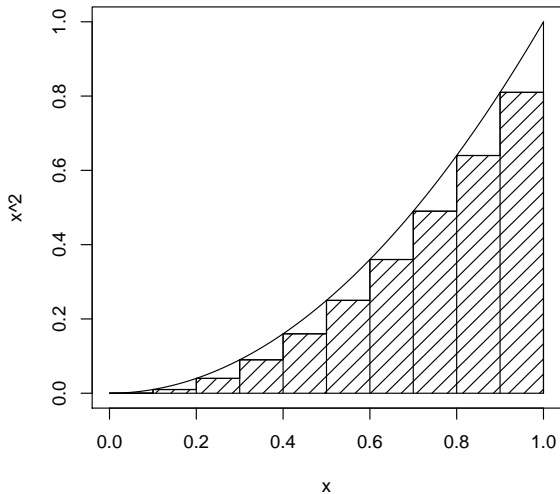
Pole „trójkąta parabolicznego”

Problem. Chcemy obliczyć pole S figury S ograniczonej prostą $y = 0$, prostą $x = 1$ i wykresem funkcji $f(x) = x^2$.

Rozwiązanie przybliżone. Dzielimy odcinek $[0, 1]$ na n odcinków o równej długości:

$$\left[0, \frac{1}{n}\right), \left[\frac{1}{n}, \frac{2}{n}\right), \dots, \left[\frac{n-1}{n}, 1\right).$$

Suma pól prostokątów, których podstawy są równe tym odcinkom a wysokości kwadratami ich lewych końców — sensowne przybliżenie

Rysunek: Obliczanie przybliżonej wartości pola figury S

Pole „trójkąta parabolicznego”- obliczenia

Oznaczmy pole figury odpowiadającej podziałowi odcinka na n części przez s_n . Mamy

$$s_n = \sum_{i=1}^n \frac{1}{n} \left(\frac{i-1}{n} \right)^2 = \frac{1}{n^3} \sum_{i=1}^n (i-1)^2 = \frac{(n-1)n(2n-1)}{6n^3}.$$

Pole figury jest równe

$$\lim_{n \rightarrow \infty} s_n = \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{(n-1)n(2n-1)}{6n^3} = \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{2n^3 - 3n^2 + n}{6n^3} = \frac{1}{3} \quad (1)$$

Definicja całki oznaczonej dla funkcji ciągłej

Definicja

Założmy, że funkcja f jest ciągła na przedziale $[a, b]$. Całkę oznaczoną z funkcji ciągłej f na przedziale $[a, b]$ definiujemy wzorem

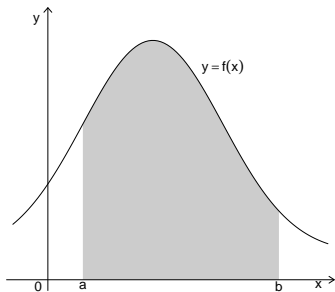
$$\int_a^b f(x) dx = \lim_{n \rightarrow \infty} \left[\frac{b-a}{n} \sum_{k=1}^n f \left(a + (k-1) \frac{b-a}{n} \right) \right]. \quad (2)$$

Korzystając z wprowadzonej notacji, pole „trójkąta parabolicznego” można wyrazić następująco:

$$\int_0^1 x^2 dx.$$

Zastosowania całki oznaczonej— pole trapezu krzywoliniowego

Figurę ograniczoną: wykresem funkcji f , gdzie f jest funkcją ciągłą na przedziale $[a, b]$, prostymi $x = a$, $x = b$ oraz prostą $y = 0$ będziemy nazywać trapezem krzywoliniowym. Jego pole jest równe $\int_a^b f(x) dx$.

Całka $\int_b^a f(x)dx$ gdy $b < a$

Jeśli $a < b$, to będziemy przyjmowali:

$$\int_b^a f(x)dx = - \int_a^b f(x)dx.$$

oraz (gdy $a = b$)

$$\int_a^a f(x)dx = 0.$$

Całki Riemanna i Lebesgue'a

Potrzeby praktyki (i teorii):

konstrukcja całki pewnych funkcji, które nie są ciągłe (na odcinku $[a, b]$.)

Konstrukcje takie podali:

B. Riemann (1826-1866);

H. Lebesgue (1875-1941)

Całka oznaczona funkcji ujemnej-interpretacja geometryczna

Jeśli funkcja f jest ujemna na przedziale $[a, b]$, $a < b$, to całka $\int_a^b f(x)dx$ jest równa polu figury ograniczonej: prostymi $y = 0$, $x = a$ i $x = b$ oraz wykresem funkcji $f(x)$ pomnożonemu przez (-1) .

Całka oznaczona — interpretacja geometryczna (przypadek ogólny)

Niech f będzie funkcją ciągłą na $[a, b]$. Wtedy:
funkcja f_+ zdefiniowana wzorem $f_+(x) = \max(f(x), 0)$ i
funkcja f_- zdefiniowana wzorem $f_-(x) = \max(-f(x), 0)$
są ciągłe i $\int_a^b f(x) dx = \int_a^b f_+(x) - \int_a^b f_-(x)$. Całka $\int_a^b f(x) dx$ jest
równa różnicy pól trapezów krzywoliniowych odpowiadających
 f_+ i f_- (oba trapezy krzywoliniowe są określone dla odcinka
 $[a, b]$).

Całka oznaczona funkcji f na odcinku $[a, b]$ — „znakowane”
pole figury pomiędzy wykresem f i osią OX .

Przykład

Całka $\int_{-1}^2 2x dx$ jest równa różnicy pól dwóch trapezów krzywoliniowych (które w tym przypadku są trójkątami):

$$4 - 1 = 3.$$

Zastosowanie do wyznaczania położenia w ruchu zmiennym

Punkt materialny porusza się ruchem prostoliniowym z prędkością $v(t)$ zależną od czasu. Chcemy wyznaczyć zmianę położenia s tego punktu w przedziale czasowym $[a, b]$. Zakładamy, że funkcja v jest ciągła.

Podzielmy przedział $[a, b]$ na n odcinków o równej długości:

$$[t_0, t_1), [t_1, t_2), \dots, [t_{n-2}, t_{n-1}), [t_{n-1}, t_n], \text{ gdzie } t_0 = a, t_n = b$$

zmiana położenia punktu na przedziale czasowym

$$[t_{i-1}, t_i] = \left[a + (i-1) \frac{b-a}{n}, a + i \frac{b-a}{n} \right] \text{ lub}$$

$$[t_{i-1}, t_i) = \left[a + (i-1) \frac{b-a}{n}, a + i \frac{b-a}{n} \right) \text{ jest równa w przybliżeniu } v(t_{i-1}) \frac{b-a}{n}.$$

Wartość przybliżona zmiany położenia punktu materialnego na przedziale: $[a, b]$ jest równa:

$$s_n = \frac{b-a}{n} \sum_{i=1}^n v \left(a + (i-1) \frac{b-a}{n} \right). \quad (3)$$

Zastosowanie do obliczania zmiany położenia w ruchu zmiennym— c.d.

Przechodząc do granicy ($n \rightarrow \infty$):

$$s = \lim_{n \rightarrow \infty} s_n = \int_a^b v(t) dt.$$

Jeśli $V(t)$ jest dowolną funkcją pierwotną funkcji $v(t)$ na przedziale $I = [a, b]$, wtedy zmiana położenia punktu materialnego w przedziale czasowym $[a, b]$ jest równa $V(b) - V(a)$.

Twierdzenie Newtona-Leibniza

Twierdzenie

Jeżeli funkcja f jest ciągła na przedziale $[a, b]$, to

$$\int_a^b f(x) dx = F(b) - F(a), \quad (4)$$

gdzie F oznacza dowolną funkcję pierwotną funkcji f na tym przedziale.

Twierdzenie to ma interpretację fizyczną: Droga przebyta przez punkt materialny na przedziale czasowym $[a, b]$ jest równa $V(b) - V(a)$, gdzie V jest dowolną funkcją pierwotną prędkości v na $[a, b]$. Precyzyjny dowód Tw. Newtona-Leibniza można znaleźć np. książce Gewerta i Skoczylasa „Analiza matematyczna 1. Definicje, twierdzenia, wzory”, Tw. 2.1, rozdz. 7 (wyd. 25-27).

Uwaga. Zamiast $F(b) - F(a)$ będziemy pisali $F(x)|_a^b$ lub $[F(x)]_a^b$.

Przykłady

Przykład 1. Obliczyć całkę oznaczoną

$$\int_0^1 x^2 dx.$$

Mamy: na przedziale $[0, 1]$

$$\int x^2 dx = \frac{x^3}{3} + C,$$

stąd:

$$\int_0^1 x^2 dx = \left[\frac{x^3}{3} \right]_0^1 = \frac{1}{3}.$$

Zastosowania całki oznaczonej— obliczanie pola figur

Chcemy obliczyć pole figury ograniczonej przez: wykres funkcji $f(x) = \sin x$ oraz proste: $x = 0$, $x = \pi$ i $y = 0$, tj. chcemy znaleźć pole trapezu krzywoliniowego odpowiadającego funkcji $f(x) = \sin x$ i odcinkowi $[0, \pi]$.

Pole to jest równe:

$$\int_0^{\pi} \sin x dx = [-\cos x]_0^{\pi} = -\cos \pi - (-\cos 0) = 1 + 1 = 2.$$

Całkowanie przez podstawienie; całkowanie przez części

Twierdzenie (o całkowaniu przez części)

Jeżeli funkcje f i g mają ciągłe pochodne na przedziale $[a, b]$, to

$$\int_a^b f(x)g'(x)dx = [f(x)g(x)]_a^b - \int_a^b f'(x)g(x)dx.$$

Twierdzenie (o całkowaniu przez podstawienie)

Jeśli funkcja $u : [\alpha, \beta] \rightarrow [a, b]$ jest surieckją (jest „na”) i ma ciągłą pochodną na przedziale $[\alpha, \beta]$, $u(\alpha) = a$, $u(\beta) = b$ i funkcja f jest ciągła na przedziale $[a, b]$

to

$$\int_{\alpha}^{\beta} f(u(x))u'(x)dx = \int_a^b f(x) dx. \quad (5)$$

Zastosowania całki oznaczonej— obliczanie pola figur

Chcemy obliczyć pole figury ograniczonej przez: wykres funkcji $f(x) = \sin 2x$ oraz proste: $x = 0$, $x = \pi/2$ i $y = 0$, tj. chcemy znaleźć pole trapezu krzywoliniowego odpowiadającego funkcji $f(x) = \sin 2x$ i odcinkowi $[0, \pi/2]$.

Pole to jest równe:

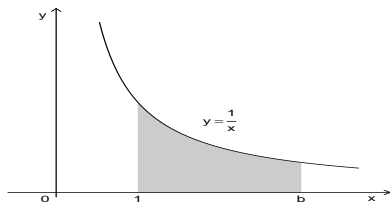
$$\int_0^{\pi/2} \sin 2x dx = \left[-\frac{1}{2} \cos 2x \right]_0^{\pi} = -\frac{1}{2} \cos \pi - \frac{1}{2} (-\cos 0) = 1.$$

Zastosowania całki oznaczonej— obliczanie pola figur— c.d.

Chcemy obliczyć pole figury ograniczonej przez: wykres funkcji $f(x) = \frac{1}{x}$ oraz proste: $x = 1$, $x = b$ i $y = 0$, gdzie $b > 1$, tj. chcemy znaleźć pole trapezu krzywoliniowego odpowiadającego funkcji $f(x) = \frac{1}{x}$ i odcinkowi $[1, b]$. Pole to jest równe:

$$\int_1^b \frac{1}{x} dx = [\ln x]_1^b = \ln b - \ln 1 = \ln b.$$

Zastosowania całki oznaczonej— obliczanie pola figur— c.d.

Rysunek: Logarytm naturalny liczby $b > 1$ jako pole trapezu krzywoliniowego odpowiadającemu funkcji $f(x) = \frac{1}{x}$ i odcinkowi $[1, b]$.

Zastosowania całki oznaczonej— wyznaczanie położenia punktu materialnego w ruchu zmiennym

Punkt materialny porusza się z prędkością $\mathbf{v}(t) = \cos t$. Chcemy znaleźć $s(T)$, położeniu punktu w czasie $T = \pi$. Zakładamy, że $s(0) = 0$.

Mamy

$$s(\pi) = \int_0^{\pi} \cos t \, dt = [-\sin t]_0^{\pi} = 0 - 0 = 0.$$

Uwaga. Droga przebyta przez punkt materialny poruszający się z prędkością $\mathbf{v}(t)$ na przedziale czasowym $[a, b]$ jest równa

$$\int_a^b |\mathbf{v}(t)| \, dt,$$

zakładamy, że $\mathbf{v}(t)$ jest ciągła na $[a, b]$. Tak więc punkt materialny rozważany w naszym zadaniu przebył drogę równą 2.

Zastosowania całki oznaczonej— droga przebyta przez punkt materialny— c.d.

Zenek podczas zawodów biegnie z prędkością

$$v_Z(t) = |\mathbf{v}_Z(t)| = 8e^{-0,01t} [m/sek], \quad t \geq 0.$$

Chcemy znaleźć dystans przebyty przez Zenka od chwili $T = 0$ do chwili $T = 100$.

Droga przebyta przez Zenka (chwili $T = 100$) jest równa:

$$\begin{aligned} \int_0^{100} v_Z(t) dt &= \left[8 \frac{1}{-0,01} e^{-0,01t} \right]_0^{100} = \\ &= \left[-\frac{8}{0,01} e^{-0,01t} \right]_0^{100} = -800(e^{-1} - 1) = 800(1 - e^{-1}) \approx 505,6964. \end{aligned}$$

Zastosowania całki oznaczonej— środek ciężkości pręta

Rozważmy cienki pręt. Skierujmy oś OX wzdłuż pręta.

$\rho = \rho(x)$ — masa przypadająca na jednostkę długości pręta. Na odcinku $[x, x + \Delta x]$ znajduje się (w przybliżeniu): masa:

$$\Delta m = \rho \Delta x$$

ρ - gęstość na jednostkę długości (lub krócej gęstość).

Masa pręta

Problem: chcemy obliczyć masę pręta

Pręt- wzdłuż osi OX

a - lewy koniec; b - prawy koniec.

Przybliżona wartość masy pręta:

$$M_n = h \sum_{i=1}^n \rho(a + (i-1)h),$$

gdzie $h = \frac{b-a}{n}$. Jeśli założymy, że $\rho = \rho(x)$ jest ciągła, to masa pręta jest równa:

$$m = \lim_{n \rightarrow \infty} M_n = \int_a^b \rho(x) dx.$$

Środek ciężkości układu punktów materialnych

Środek ciężkości układu dwóch punktów

Punkty P_1 i P_2 leżą na prostej OX;

P_1 — waga w_1 ; współrzędna x_1 ;

P_2 — waga w_2 ; współrzędna x_2 .

Środek ciężkości: $\frac{w_1x_1+w_2x_2}{w_1+w_2}$

Środek ciężkości układu punktów $P_1, P_2, \dots, P_n$ o

współrzędnych $x_1, x_2, \dots, x_n$ i wagach $w_1, w_2, \dots, w_n$:

$$\frac{\sum_{i=1}^n w_i x_i}{\sum_{i=1}^n w_i}.$$

Środek ciężkości pręta

Pręt „leżący na osi OX”;

a i b ; $a < b$;

ρ - gęstość (na jednostkę długości); ρ jest funkcją ciągłą na $[a, b]$.

Przybliżona wartość współrzędnej poziomej środka ciężkości:

$$S_n = \frac{\sum_{i=1}^n [a + (i-1)h] \rho(a + (i-1)h) h}{\sum_{i=1}^n \rho(a + (i-1)h) h}$$

gdzie $h = (b - a)/n$.

S_n jest środkiem ciężkości układu punktów o współrzędnych

$$a, a + h, a + 2h, \dots, a + (n-1)h$$

o wagach

$$h\rho(a), h\rho(a + h), \dots, h\rho(a + (n-1)h).$$

Środek ciężkości pręta— c.d.

Można pokazać, że środek ciężkości pręta (jego współrzędna pozioma) jest równy:

$$s = \lim_{n \rightarrow \infty} S_n = \frac{\int_a^b x \rho(x) dx}{\int_a^b \rho(x) dx}.$$

Przykład

Chcemy obliczyć środek ciężkości pręta „położonego wzdłuż osi OX” o końcach $a = 0$, $b = 1$ [jednostka: m] o gęstości $\rho(x) = x^2$ [jednostka: kg/m]; $\rho(x)$ jest funkcją ciągłą na przedziale $[a, b]$.

Rozwiązanie

$$\frac{\int_a^b x\rho(x)dx}{\int_a^b \rho(x)dx} = \frac{\int_0^1 x^3 dx}{\int_0^1 x^2 dx} = \frac{1/4}{1/3} = \frac{3}{4}.$$

Moment bezwładności pręta

Można pokazać, że moment bezwładności pręta o końcach a i b względem osi $x = c$ jest równy:

$$\int_a^b (x - c)^2 \rho(x) dx;$$

$\rho(x)$ jest funkcją ciągłą na przedziale $[a, b]$.

Przykład Moment bezwładności pręta o końcach: $a = -0,5$ i $b = 0,5$ [jednostka: m]

względem osi przechodzącej przez środek pręta (tzn. względem osi $x = 0$), dla gęstości $\rho(x) = 1$ [jednostka: kg/m], jest równy:

$$\begin{aligned} \int_{-0,5}^{0,5} (x - 0)^2 \rho(x) dx &= \int_{-0,5}^{0,5} x^2 dx = \left[\frac{x^3}{3} \right]_{-0,5}^{0,5} = \\ &= \frac{1}{24} - \left(-\frac{1}{24} \right) = \frac{1}{12} [m^2 kg]. \end{aligned}$$